

معرفی و بررسی فصلنامه چکیده پایان‌نامه‌های ایران
(دکترای و کارشناسی ارشد)

فصلنامه اطلاع‌رسانی. دوره ۱۱، شماره ۳. بهار ۱۳۷۵

صفحه: ۵۷-۴۷

محمود تقفدی جامی
مشهد - کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی

چکیده:

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از آغاز سال ۱۳۷۲ اقدام به انتشار فصلنامه‌ای با عنوان "چکیده پایان‌نامه‌های ایران (دکترای و کارشناسی ارشد)" نموده است. این فصلنامه حاوی اطلاعات کتابشناختی و چکیده هر مدرک بوده و در پایان هر شماره نیز فهرست‌های مربوط به آن شماره چاپ شده است. این بررسی، ضمن معرفی فصلنامه مذکور، به بررسی علمی محتوای پنج شماره این نشریه پرداخته و حتی‌الامکان به توضیح برخی اشکالات و محسنات آن اقدام نموده و نهایتاً پیشنهادهایی جهت رفع اشکالات مزبور ارائه داده است.

مقدمه:

از ابتدای سال ۱۳۷۲ "مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران"، وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، به انتشار فصلنامه‌ای تحت عنوان "چکیده پایان‌نامه‌های ایران" اقدام نمود. این نشریه، حاوی فهرستی از پایان‌نامه‌های دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای دانشگاه‌های ایران است. تا شهریور ماه ۱۳۷۳ پنج شماره از این نشریه انتشار یافته است. [۱] جدایی اطلاعات کتابشناختی مربوط به هر پایان‌نامه، مزیت اصلی این نشریه درج چکیده آن پایان‌نامه‌هاست که وجود این نشریه را در هر کتابخانه تحقیقاتی و گروه آموزشی دانشگاهی ضروری می‌سازد.

این نشریه، علاوه بر ارائه اطلاعات اولیه و لازم، دانشجویان را از انجام پژوهش‌های تکراری باز می‌دارد و استادان را در راهنمایی دانشجویان و حفظ امانت علمی، یاری می‌کند و بالنتیجه انجام تحقیقاتی علمی در سطح تحصیلات تکمیلی روز به روز بهتر و ناب‌تر می‌شود.

سالها بود که ضرورت تهیه چنین منبعی در سطح دانشگاه‌های کشور احساس می‌شد که خوشبختانه با برنامه‌هایی که "مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران" تدارک دیده است، این ضرورت، هر چند با تأخیر، تحقق پذیرفته است.

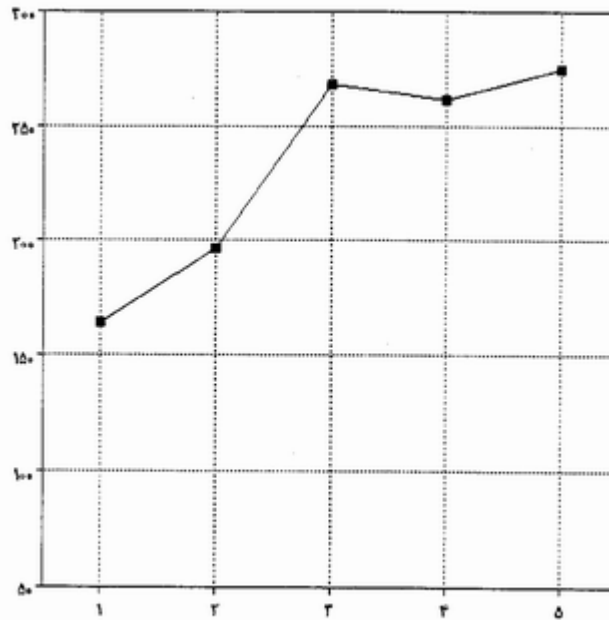
هدف این نوشته، بررسی علمی محتوای فصلنامه چکیده پایان‌نامه‌های ایران است تا ضمن شناساندن آن، برخی اشکالات و نیز محسنات این نشریه بیشتر نمایان گردد.

نگاهی به رشد نشریه

اولین شماره این فصلنامه در ۱۶۴ صفحه و پنجمین شماره آن در ۲۷۵ صفحه به چاپ رسیده است که رشدی در حدود ۱/۶۷ را نشان می‌دهد. این رشد (شماره ۱=۱۶۴ صفحه؛ شماره ۲=۱۹۷ صفحه؛ شماره ۳=۲۶۸ صفحه؛ شماره ۴=۲۶۱ صفحه؛ و شماره ۵=۲۷۵ صفحه) در نمودار شماره ۱ منعکس است.

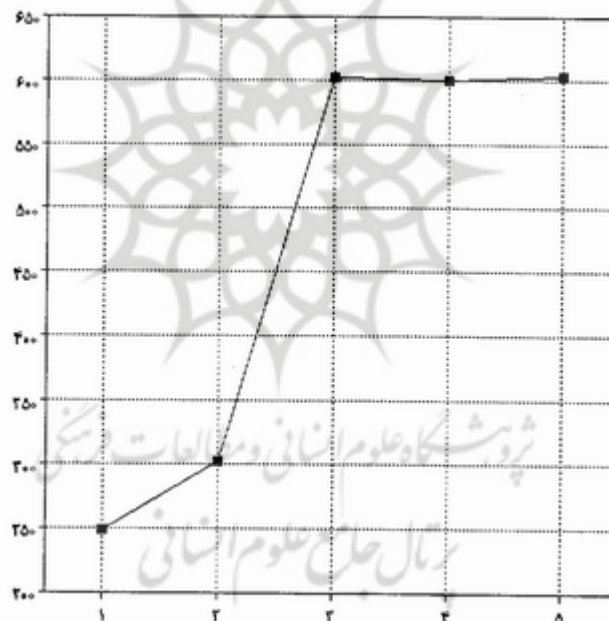
همچنین در ارتباط با تعداد چکیده‌های چاپ شده در شماره پنج، نسبت به شماره یک رشد بیشتری (در حدود ۲/۴۲) ملاحظه می‌شود. تعداد چکیده چاپ شده در هر شماره، از این قرار است: شماره ۱=۲۴۹ چکیده؛ شماره ۲=۳۰۲ چکیده؛ شماره ۳=۶۰۲ چکیده؛ شماره ۴=۶۰۰ چکیده؛ شماره ۵=۶۰۳ چکیده.

صفحه

نمودار شماره ۱: رشد تعداد صفحات تخصیص یافته به هر شماره

تعداد چکیده

نمودار شماره ۲: رشد تعداد چکیده‌ها در نشریه

همانطور که در نمودار شماره ۲ مشاهده می‌شود تعداد چکیده‌ها از شماره سوم به بعد افزایش یافته و در حدی مناسب، تثبیت شده است.

موضوعات اصلی	علوم انسانی	علوم پایه	علوم پزشکی	فنی و مهندسی	کشاورزی	هنر و معماری
دوره ۱ ش ۱	۳	۹	۳	۶	۱	۰
" ۲ "	—	—	—	—	—	—
" ۳ "	۱۷	۷	۵	۸	۰	۱
" ۴ "	۱۶	۹	۱۲	۱۰	۱	۱
" ۵ "	—	—	—	—	—	—
دوره ۲ ش ۱	۲۰	۷	۱۴	۷	۱۱	۰

جدول شماره ۱: جدول مقایسه موضوعات فرعی در هر شماره با توجه به موضوعات اصلی

توصیف و نقد محتوای نشریه (الف) تنظیم موضوعی پایان نامه‌ها در نشریه:

با نگاهی به فهرست مندرجات فصلنامه، مشخص می‌شود که پایان نامه به شیوه موضوعی و تحت موضوعات اصلی زیر تنظیم شده‌اند:

۱- علوم انسان؛ ۲- علوم پایه؛ ۳- علوم پزشکی؛ ۴- علوم فنی و مهندسی؛ ۵- علوم کشاورزی؛ ۶- هنر و معماری.

تنظیم موضوعی چکیده‌ها، بر اساس عناوین دانشکده‌ها و رشته‌های اصلی موجود در دانشگاه‌های کشور صورت گرفته است. از محاسن عمده این روش، یکی این است که فی‌المثل، می‌توان در هر يك از موضوعات فوق، چکیده‌های مربوط به هر زمینه را در دفاتر و یا در شماره‌های اختصاصی، به طور جداگانه و به صورت ویژه‌نامه تدوین کرده و منتشر ساخت. چنانچه در مورد نشریه "چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی ایران"، چندین ویژه‌نامه در زمینه‌های "کشاورزی"، "علوم پایه"، "علوم انسانی"، و "علوم پزشکی" به چاپ رسیده است و طبیعتاً هر دانشکده‌ای ترجیح می‌دهد نشریه مربوط به زمینه کار خود را تهیه و نگهداری کند. نیز، از آنجا که این نشریه بصورت کامپیوتری تهیه می‌شود، می‌توان همین مورد را بصورت دیسکتهای کامپیوتری به علاقه‌مندان عرضه داشت.

در هر يك از شماره‌های نشریه، موضوعات اصلی - به استثناء "هنر" - به موضوعات فرعی تقسیم شده‌اند که این موضوعات متغیر هستند. فی‌المثل موضوع اول در شماره يك دوره اول، به سه شاخه و در شماره يك دوره دوم، به بیست شاخه فرعی تقسیم شده است، که البته این خود بیانگر رشد کیفی نشریه است. این موضوع را می‌توان در جدول شماره ۱ بخوبی مشاهده نمود.

با مقایسه کمی تخصیص موضوعات فرعی در ۵ شماره انتشار یافته این فصلنامه، چنین به نظر می‌رسد که اگر چه برخی موضوعات در شماره‌های اخیر - در مقایسه با شماره‌های اولیه - دارای نسبت کمتری هستند؛ اما به طور کلی، رشد کمی و متعاقباً رشد کیفی موضوعات در شماره آخر، نسبت به شماره‌های پیشین، کاملاً محسوس است - به طوری که فی‌المثل در رشته کشاورزی، این رشد به یازده برابر بالغ شده‌است.

در اینجا اشاره به این نکته ضروری است که، با تفکیک دانشگاه علوم پزشکی از دانشگاه‌های دیگر از نظر سازمانی، شایسته و بجاست وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی نیز، در زمینه پزشکی به ایجاد "مرکز اطلاعات و مدارک علوم پزشکی" همت گمارد. بدیهی است در چنان شرایطی، انتشار اطلاعات مربوط به آن رشته - که در حال حاضر در این فصلنامه ارائه می‌گردد - به تدریج به آن مرکز واگذار گردد. اما از آنچه که هنوز چنین مرکزی در آن وزارتخانه تأسیس نشده، بهتر است مسئولان مربوط، از کمک و یاری لازم در راستای تقویت پشتوانه‌های مالی و تأمین نیوی انسانی به مسئولان "مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران" دریغ نوزند. این نکته از آن جهت حائز اهمیت است که، فعلاً اطلاعات علمی باید متمرکز باشد، زیرا نحوه ذخیره و بازیابی اطلاعات در هر زمینه‌ای چنین ایجاب کرده است؛ و از آنجا که اکنون "مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران" چنین مسؤلیتی را پذیرفته است، بهتر است برای تقویت بیشتر مرکز از مزبور در امر اطلاع‌رسانی کشور، از هیچ‌گونه کمکی مضایقه نشود.

ب) بررسی اطلاعات کتابشناختی و چکیده رساله‌ها:

بدنه اصلی نشریه را اطلاعات کتابشناختی و چکیده رساله‌ها، با ذکر دو شماره برای هر کدام تشکیل می‌دهد. یکی از شماره‌ها، شماره سری پایان‌نامه در نشریه است و شماره دیگر، مربوط به شماره بازیابی آن در کتابخانه "مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران" می‌باشد. اطلاعات کتابشناختی درج شده مربوط به هر مدخل، عبارت است از:

۱- پدیده آورنده پایان‌نامه (نام خانوادگی، نام)

۲- عنوان پایان‌نامه

۳- استاد راهنما (نام خانوادگی، نام)

۴- مقطع تحصیلی (و رشته تحصیلی)

۵- نام دانشگاه، دانشکده

۶- تاریخ

۷- صفحه شمار (به انضمام موارد دیگری همچون تصویر، جدول، نمودار و کتابنامه که فقط در شماره ۴ نشریه آمده)

۸- کلیدواژه موضوعی (که از شماره ۴ به بعد آمده است)

۹- چکیده پایان‌نامه

توضیح اینکه، اگرچه درج اطلاعات مربوط به موارد ۱ الی ۷ به همان صورتی که در شماره پنج فصلنامه آمده است ضروری بوده است؛ اما متأسفانه در سه شماره اولیه، نشریه فاقد "کلید واژه موضوعی" - مورد ۸ - است که از ضروریترین موارد می‌باشد. زیرا اطلاعات علمی، به سوی کامپوتری شدن تمایل دارد، و بنابراین در بازیابی اطلاعات، ذکر و نهایتاً استفاده از کلیدواژه موضوعی بسیار مؤثر است.

اما درباره چکیده پایان‌نامه‌ها - مورد آخر که رکن اصلی نشریه محسوب می‌شود، کیفیت خاص چکیده‌ها شایان توجه است. در "یادداشت" چاپ شده در ابتدای اولین شماره نشریه آمده است: "باید یادآور شد که چون چکیده‌ها، گویا روش خاصی داشته، چکیده‌های مندرج، از لحاظ کمیت با یکدیگر متفاوت بوده و این امر مشکلات گوناگون برای فصلنامه پدید آورده است."

چکیده يك پایان‌نامه، طبق قواعد چکیده‌نویسی، نباید از دو یا سه صفحه تجاوز کند ولی؛ "چکیده پایان‌نامه‌های ایران"، به خاطر جامعیت، ناگزیر بوده چکیده‌های هفت صفحه‌ای را نیز در خود جای دهد. روشن است که چنین چکیده‌هایی، نه د مقیاس چکیده به معنای فنی آن می‌گنجد و نه به کار محقق که در پی ایجاز هر چه بیشتر است می‌آیند..."

از این چند سطر برمی‌آید که چکیده‌های فصلنامه، از نظر کم و کیف، بی‌اشکال نیستند و آن مرکز در تهیه چکیده مناسب برای هر پایان‌نامه، علی‌رغم سعی فراوان، کاملاً موفق نبوده است. از سوی دیگر این مورد، اشکالی نیست که به زودی مرتفع شود؛ زیرا غالباً، نه دانشجو با چکیده‌نویسی آشنا است - که برای پایان‌نامه خود چکیده مناسبی تهیه کند - و نه اغلب استادان و مسؤولان دانشگاهها، تا کنون به امر چکیده‌نویسی رساله، توجه درخور نشان داده‌اند. لذا برای حل این مسئله، بایستی اولاً به دانشجو آموزش لازم داده شود و ثانیاً تهیه چکیده رساله، امری الزامی تلقی گردد. ه چند با عملی شدن آن اقدامات، باز هم این مرکز از همکاری افراد چکیده‌نویس و با تجربه در امر کنترل و یکدست نمودن چکیده‌ها، بی‌نیاز نخواهند بود.

از این مسئله که بگذریم، می‌توانیم رشد کمی چکیده‌ها در هر شماره را بر اساس موضوع اصلی و بر طبق جدول زیر (جدول شماره ۲) و نمودارهای مربوط که بیانگر این رشد هستند، مطالعه نماییم:

طبق این نمودارها، به ترتیب موضوعات علوم انسانی، فنی و مهندسی و کشاورزی دارای رشد مناسبی بوده‌اند. اما هنر و معماری دارای سیر نزولی است - البته فقط در دو شماره از نشریه. بررسی علل هر يك از موارد فوق، خارج از حوصله این مقاله است؛ اما امیدواریم دست‌اندرکاران نشریه بدان توجه نمایند.

موضوع	علوم انسانی	علوم پایه	علوم پزشکی	فنی و مهندسی	کشاورزی	هنر و معماری
س ۱ ش ۱	۶	۱۰۸	۱۱۳	۱۴	۸	—
۲	۴۰	۷۴	۸۸	۹۱	۱۰	—
۳	۲۰۱	۴۸	۱۰۰	۵۳	۵۹	۴۲
۴	۱۵۳	۷۳	۱۴۲	۱۷۱	۵۹	۲
۲	۲۰۵	۱۰۶	۸۶	۱۲۷	۹	—
س ۲	۲۰۵	۱۰۶	۸۶	۱۲۷	۹	—

جدول شماره ۲: تعداد چکیده هادر موضوع اصلی

ج) فهرستهای انتهای نشریه:

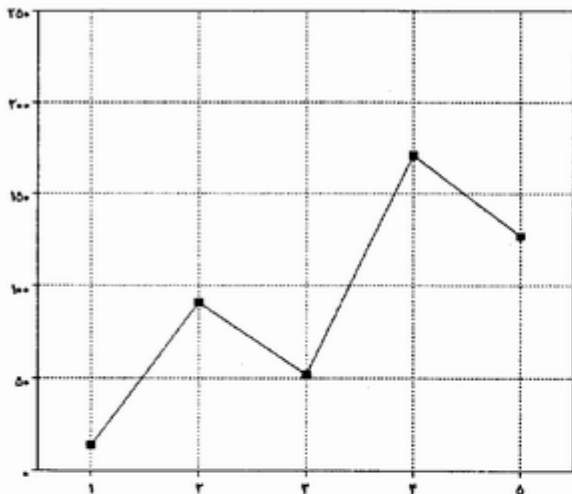
نیمه دوم فصلنامه را، فهرست‌های متفاوتی تشکیل می‌دهد که در اصطلاح کتابداری "نمایه" می‌نامند. در این قسمت، چهار فهرست عرضه شده است: فهرست موضوعی؛ فهرست نامها؛ فهرست اسامی استادان راهنما؛ و فهرست اسامی سازمانها (نام دانشگاهها).

ذیلاً هر يك از فهرستهای مزبور را به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم:

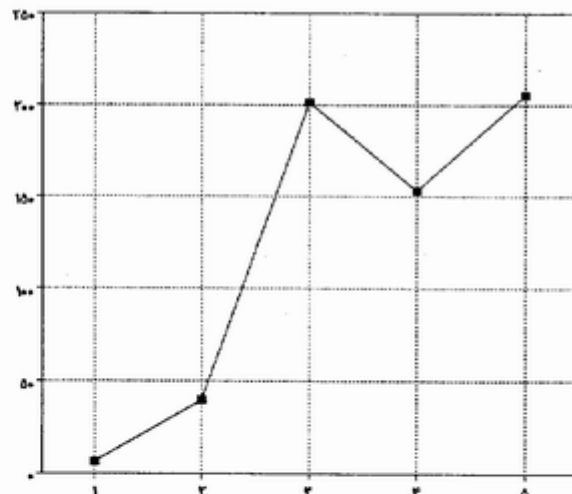
۱- فهرست موضوعی:

این قسمت در واقع مجموعه‌ای الفبایی از کلیدواژه‌های موضوعی (برگرفته از عنوان رساله) به همراه شماره رساله در نشریه است. استفاده‌کنندگان می‌توانند با نگاهی به موضوع مورد نظر خود، رساله یا رساله‌های مربوط را در فصلنامه جستجو کرده و با مطالعه چکیده آن، به اطلاعات کلی اولیه مورد نظر دست یابند. از آنجا که دانشجویان برای نگارش رساله، در جستجوی موضوعاتی‌اند که پیش از آنها، توسط دانشجوی دیگری انتخاب نشده باشد، بنابراین با مطالعه این فهرست، می‌توانند به مقصود خود نائل گردند.

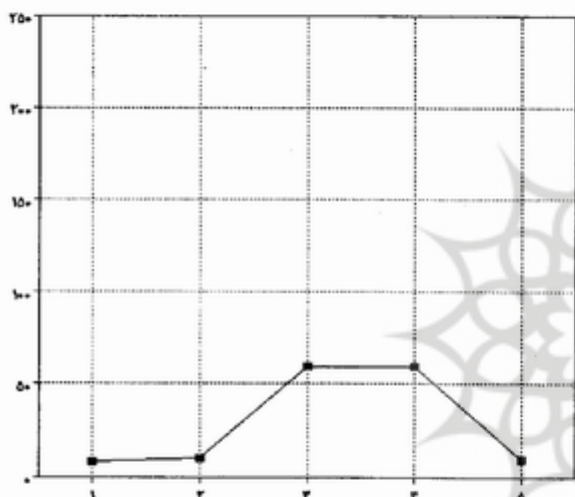
این بخش، از ارکان اساسی نشریه محسوب می‌شود و با ارزش واقعی آن رابطه مستقیم دارد. به عبارت دیگر، هرچه تهیه نمایه یا فهرست موضوعی در چنین نشریاتی، از نظر فنی و کتابداری با دقت نظر توأم باشد، ارزشهای نشریه و متعاقباً اثرات مثبت آن در مجامع علمی کشور و بویژه دانشگاهها، محسوستر خواهد بود.

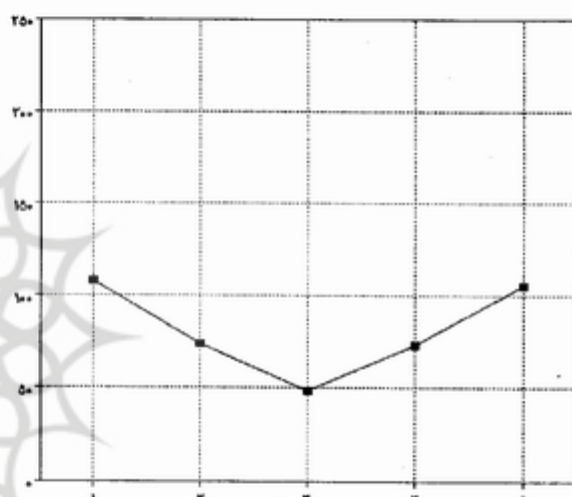
نمودار شماره ۶: چکیده‌های فنی و مهندسی

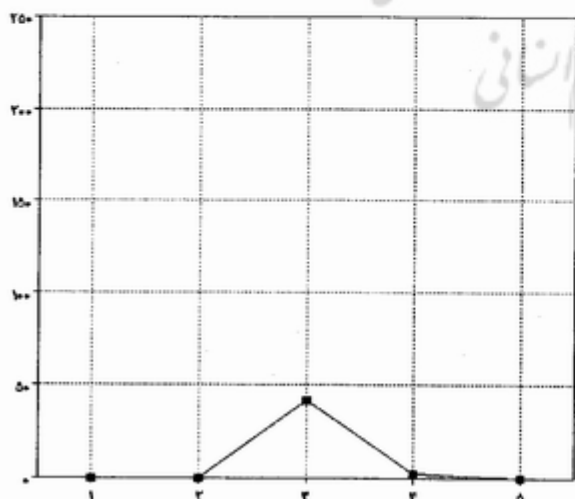
نمودار شماره ۳: چکیده‌های علوم انسانی

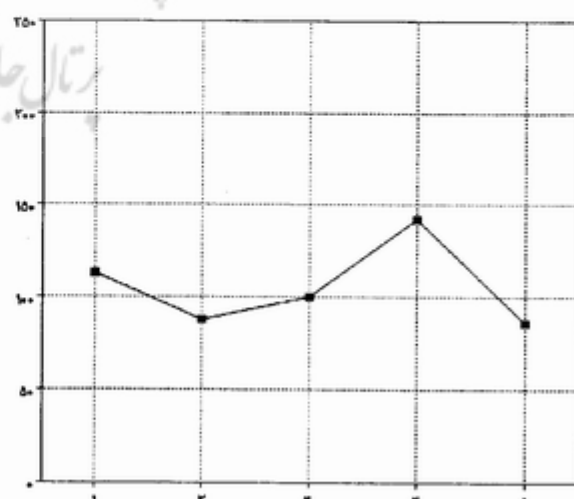
نمودار شماره ۷: چکیده‌های کشاورزی

نمودار شماره ۴: چکیده‌های علوم پایه

نمودار شماره ۸: چکیده‌های هنر و معماری

نمودار شماره ۵: چکیده‌های علوم پزشکی

نگاهی به برخی از اشکالات فهرست موضوعی

در فهرست موضوعی اشکالاتی به شرح زیر ملاحظه میگردد:

کلید واژه موضوعی: در این فهرست، گاهی کلماتی گزینش شده، که نمیتوان بعنوان مدخل موضوعی به حساب آورد و اساساً به نمایه موضوعی سنخیت ندارند. مثلاً در صفحه ۱۴۹ از شماره اول نشریه، نام چندین "بیمارستان" آمده است؛ اما میدانیم که نام بیمارستانها را نمیتوان مدخل موضوعی پنداشت. بویژه که با نگاهی به چکیده رساله؛ مشخص میشود تحقیق درباره بیمارستان نبوده است؛ بلکه موضوعی، در یک بیمارستان مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. پس لزومی ندارد که نام بیمارستان را وارد نمایه موضوعی کرد، بلکه می توان آنرا در فهرست سازمانهای انتهای نشریه ذکر نمود. فقط در صورتی این کار میسر است که، تحقیق درباره خود بیمارستان بوده و یا نویسنده در بخشی از رساله به آن پرداخته باشد.

علاوه بر این، نام برخی از بیمارستانها در شهرهای متفاوت، مشابه است. مثل "بیمارستان امام خمینی" یا "بیمارستان آیت الله طالقانی". در حالی که در فهرست موضوعی نشریه، نام شهرمشخص نیست. لذا مراجعه کننده برای دانستن و مطمئن شدن از آن، بایستی به فهرست رسالهها مراجعه کند و این، با ماهیت وجودی نمایه موضوعی مغایر است. دیگر مواردی از این قبیل، عبارتند از:

"بخشهای بیمارستانها": ش ۱، ص ۱۴۹ - ش ۲، ص ۱۷۵.

"بیمارستانها": ش ۲، ص ۱۷۶ - ش ۳، ص ۲۲۹ - ش ۴، ص ۲۱۹ - ش ۵، ص ۲۲۹.

نام "دانشکدهها"، "دانشگاهها" و "وزارتخانهها": ش ۱، ص ۱۵۱ و ۱۵۷ - ش ۲، ص ۱۷۹ و ۱۸۰ - ش ۳، ص ۲۳۶ - ش ۴، ص ۲۲۶ و ۲۲۷ - ش ۵، ص ۲۳۶ و ۲۵۷.

نام "مراکز" متفاوت: ش ۲، ص ۱۸۵ - ش ۳، ص ۲۴۹ - ش ۴، ص ۲۴۰ - ش ۵، ص ۲۵۲.

مفرد / جمع بودن توصیفگر: در یک نظام نمایه سازی، اصولاً بایستی پس از گذشت مدت زمانی، این مسئله روشن شود که برای درج مفاهیم بخصوصی در فهرست، آیا باید واژه مورد نظر به صورت جمع به کار رود یا مفرد؟ در فهرست موضوعی این نشریه، مورد مذکور از ابتدا مدنظر نبوده است. مثلاً در اولین شماره نشریه واژه "کوشک" به صورت مفرد به کار برده شده و در شماره های بعد به صورت جمع. البته این مورد فقط در شماره اول نشریه دیده میشود و اشکال مزبور در شماره های بعد اصلاح گردیده است.

نحوه به کارگیری توضیحگر: در نمایه موضوعی، اصولاً برای تفکیک مفاهیم هم شکل، از پرانتز و کلمات تفکیک کننده (توضیحگر) استفاده میشود. در فهرست موضوعی این نشریه، از شماره چهارم به بعد، به این نکته توجه شده است. البته در این زمینه، پاره ای موارد شایسته تجدید نظر است. چنانکه مثلاً در ارتباط با همان مثال "موشک"، در نشریه شماره یک، عبارت "موشک زمین به زمین" و در نشریه شماره سه "موشکهای زمین به هوای هدایت شونده" و در نشریه شماره پنج "موشکهای زمین به زمین با برد کوتاه" بکار رفته است، در حالی که شکل زیر برای این مفهوم و موارد مشابه آن مناسب است:

موشکهای (زمین به زمین)

موشکهای (زمین به هوا)

موشکهای (هوا به زمینی)

موشکهای (هوا به هوا)

که در صورت وجود عبارتی دیگر، مثل "هدایت شونده"، لازم است آن را به بقیه داخل پرانتز افزود.

بکارگیری نظام ارجاعی: اصولاً در هر نمایه موضوعی و حتی نمایه های دیگر، بایستی از "نظام ارجاعی" استفاده کرد. کار فهرست نگاری و نمایه سازی، بدون استفاده از "نظام ارجاعی"، به مانند انسانی است که می لنگد و همواره راه رفتن او با اشکال توأم است. از شماره چهارم به بعد، نشریه نظام ارجاعی رابه کار گرفته است.

در زمینه نظام ارجاعی، ذکر این نکته ضروری است که در فهرست موضوعی نشریه در عبارت "سنگهای آتشفشان" و "سنگهای آذرین" در سه شماره (شماره ۱ صفحه ۱۵۳، شماره ۲ صفحه ۱۸۲ و شماره ۵ صفحه ۲۴۲) به چشم می خورد. نکارنده با مراجعه به سه کتاب "دایره المعارف فارسی (مصاحب)", "کانیهای جهان" [۲] و "فرهنگ زمین شناسی" [۳] دریافت که دو عبارت فوق، بایستی در نمایه موضوعی به صورت زیر می آمد:

سنگهای آتشفشانی سنگهای آذرین (بیرونی)

سنگهای آذرین (بیرونی)

بطور خلاصه، در نمایه‌سازی همواره از کلمه یا عبارت پذیرفته نشده، به کلمه یا عبارت پذیرفته شده ارجاع داده می‌شود. با ملاحظه فهرستهای موضوعی ارائه شده در "فصلنامه چکیده پایان نامه‌های ..." به نظر می‌رسد که نمایه‌سازان این فصلنامه، به این نکته در شماره‌های ۲ و ۵ نشریه توجه نموده‌اند. بهرحال این تکنیک، از ضروریات کار نمایه‌سازی است و بایستی تمام ابعاد آن در نظر گرفته شود.

کلمات قابل حذف: از آنجا که هنوز در ایران، هیچ اصطلاحنامه (Thesaurus)‌ای از توصیف‌گرهای بکار گرفته شده یا پذیرفته شده، جهت نمایه‌سازی وجود ندارد، این نشریه در شماره‌های اولیه، اساس کار نمایه‌سازی را بر لغات استفاده شده در عنوان پایان‌نامه‌ها قرار داده‌است. استفاده از این روش، باعث بروز اشکالاتی است که ایرادات برشمرده و مربوط به این فصلنامه که خوشبختانه از شماره چهارم به بعد تا حدودی رفع شد - نیز ناشی از استفاده از همان روش است.

همچنین است برخی کلمات غیر ضرور که در نمایه حذف نشده‌اند. مثلاً کلمه "غول آسای" در عبارت "شپشک غول آسای ریشه گندم" (صفحه ۱۵۳ شماره یک) که حذف آن، ضمن آنکه درنمایه موضوعی هیچ اشکالی به وجود نمی‌آورد، در کوتاه‌تر کردن و نهایتاً اختصار کلید واژه موضوعی نیز مفید است.

ستونهای مربوط به واژه‌های لاتین و تاریخیها: در انتهای فهرست موضوعی شماره سوم این فصلنامه (صفحه ۲۵۳)، دو ستون جدا از یکدیگر وجود دارد: یک ستون مربوط به واژه‌های لاتین بکار رفته در عنوان رساله‌ها؛ و دیگری مربوط به "سالهایی" که در عناوین رساله‌ها آمده است (البته این مورد در شماره‌های چهارم و پنجم نشریه نیز وجود دارد). در ستون واژه‌های لاتین، ابهامی به چشم نمی‌خورد، اما کاربرد ستون دوم نامشخص بوده و به نظر می‌رسد وجود آن درنمایه، غیر ضروری باشد. در هر حال چنانچه پیرامون کاربرد محتوای اطلاعات درج شده در این ستون توضیحی وجود می‌داشت، امکان نقد و بررسی آن نیز، در این فرصت فراهم می‌گردید.

نهایتاً با مقایسه کلی نخستین فهرست موضوعی انتشار یافته این فصلنامه، با فهرست موضوعی ارائه شده در پنجمین شماره آن، به طور کلی مشخص می‌شود که دست‌اندرکاران تهیه این فهرست، به مرور زمان و با توجه به تجربیات کسب شده در هر شماره، در رفع مشکلات کوشیده‌اند. بدین لحاظ می‌توان نتیجه گرفت که نمایه موضوعی شماره پنج، مجموعاً از کیفیت بالاتری برخوردار است. اگرچه برخی مسائل در شماره‌های آخر فصلنامه به چشم می‌خورد که در شماره یک مطرح نبوده است، نظیر نامشخص بودن کاربرد ستونی که به درج اطلاعات تاریخی - سالهایی که در عناوین رساله‌ها آمده - پرداخته است و در فوق نیز مورد اشاره قرار گرفت.

ویژگی دیگری که در فهرست موضوعی شماره پنج به چشم می‌خورد، وجود معادل لاتین کلید واژه‌های فارسی است، که پژوهشگر را در جستجوی منابع لاتین یاری می‌کند.

۲ - فهرست نامها:

این فهرست، در واقع لیست الفبایی نام پدید آورندگان اصلی پایان نامه‌هایی است که، چکیده آن پایان نامه‌ها در نشریه درج گردیده است. اگر سال فارغ‌التحصیلی این افراد در کنار نامشان می‌بود، می‌توانستیم آمار مناسبی از رشد فارغ‌التحصیلی دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترا را نیز در نشریه، در اختیار داشته باشیم. اگر چه معلوم نیست تمام پایان نامه‌های هر مقطع، از کلیه دانشگاه‌ها به مرکز ارسال شود؛ اما اگر چنین امکانی فراهم گردد، تهیه این آمار میسر بوده و در نتیجه، خوانندگان این فصلنامه، می‌توانند رشد کمی مقاطع مزبور در هر سال را مشاهده کنند. در شماره سوم این فصلنامه (صفحات ۲۶۵ و ۲۶۶)، لیست لاتین اسامی دانشجویانی که رساله‌شان به زبان انگلیسی است به چشم عجیب اینکه این لیست، به دنبال اسامی فارسی از راست به چپ آمده است. در حالی که معمولاً برای تنظیم کلمات یا اسامی لاتین به لحاظ اینکه نگارش زبانهای لاتین از چپ به راست است، همین ترتیب را رعایت می‌کنند. اما در این سیاهه چنین نشده است، مضافاً اینکه حروف انتهایی نام کوچک افراد نیز ذیل هم آمده است، حال آنکه بایستی حروف اولیه فامیل افراد، در زیر هم بیاید و سپس نام کوچک قرار گیرد.

۳ - فهرست اسامی استادان راهنما:

این فهرست، نام استادان راهنمای پایان نامه‌ها را به همراه شماره چکیده رساله درخود جای داده، و از شماره چهارم به بعد در نشریه گنجانده شده است. اگر تعداد شماره رساله‌هایی که در جلو اسامی آمده، به عنوان یکی از نشانه‌های فعال بودن استادان در امر آموزش دانشگاهها تلقی شود، بر اساس این فهرست، می‌توان نام استادان فعال دانشگاهها را نیز جستجو و شناسایی کرد.

بهرحال وجود چنین فهرستی در نشریه از ابتدا لازم بوده و نباید نقش استاد راهنما را در پدید آمدن پایان نامه نادیده گرفت.

۴ - فهرست اسامی سازمانها (نام دانشگاهها):

این فهرست در برگزیده نام دانشگاهها و دانشکده‌هایی است که در نشریه ذکر شده‌اند. در شماره اول و دوم نشریه، این قسمت تحت عنوان "نام دانشگاهها" آمده، و در شماره سوم به "فهرست سازمانها" تبدیل شده، و بالاخره

در شماره‌های چهارم و پنجم، عنوان "فهرست دانشگاهها" را به خود گرفته است. بدیهی است عنوان آخر، با محتوای این فهرست بیشتر مناسب و هماهنگ است. اما اگر علاوه بر نام دانشگاهها، نام مراکز گوناگون، مجتمعها، بیمارستانها و موارد دیگر هم در فهرست بیاید، همان عبارت "فهرست سازمانها" متناسبتر است و اطلاعات بیشتری را هم در خود جای می‌دهد که طبعاً برای مراجعه کننده هم مفیدتر است.

اما در اینجا، ذکر يك نکته نیز ضروري است و آن اینکه، در کار فهرست نویسی و فهرست نگاری، اختصار در گزینش کلمات، نقش عمده‌ای دارد. گاهی این اختصار بصورت تبدیل کلمه یا کلمات به "ایضاً"، یا علامتی دیگر ظاهر می‌شود و گاه حروفی را به جای کلمه یا عبارت مورد نظر قرار می‌دهند.

متأسفانه در این بخش از نشریه تا شماره چهارم، به تعداد دانشکده‌های يك دانشگاه، نام دانشگاه تکرار شده است. در حالی که می‌توان با به کارگیری چند حرف یا علامت مد (ٴ) و یا ایضاً (") از تکرار آن جلوگیری نمود و متعاقباً در امور مربوط به چاپ هم صرفه‌جویی کرد.

اگر بخواهیم این مسئله را نظر کمی در شماره سوم نشریه بررسی کنیم، تکرار نام دانشگاهها بصورت زیر خواهد بود:

نام دانشگاه تعداد دفعات بکار رفته در فهرست

۱ _ دانشگاه تربیت معلم ۳

۲ _ دانشگاه تهران ۱۴

۳ _ دانشگاه شهید بهشتی ۵

۴ _ دانشگاه شیراز ۹

۵ _ دانشگاه صنعتی امیر کبیر ۸

۶ _ دانشگاه علوم پزشکی ایران ۲

در این لیست، "دانشگاه تهران" چهارده بار تکرار شده و مجموعاً با احتساب حروفش، یکصد و شصت و هشت (۱۶۸) حرف را به خود اختصاص داده است. حال اگر به جای آن از دو یا سه حرف و یا علامت (ٴ) و یا ایضاً (") استفاده می‌شد، هر کدام به ترتیب ۲۸ یا ۴۲ حرف و ۱۲ (ٴ) و (") می‌بود، و رعایت آن در حروفچینی و چاپ نیز، هم بیشتر مقرون به صرفه بود و هم اینکه چه بسا ظاهر متن از زیبایی بیشتری برخوردار می‌گردید. البته این مشکل از شماره چهارم به بعد، با حذف نام دانشکده رفع شده است. نکته دیگر، آن است که بهتر بود در این فهرست نام دیگر سازمانها هم می‌آمد _ بویژه که برخی موارد در فهرست موضوعی درج شده است.

پیشنهاد:

نقص کلی تمامی فهرس‌های انتهای نشریه، در واقع عدم نوعی راهنما یا یادداشت در ابتدای هر يك از آنها است، تا استفاده کننده بتواند با مطالعه آن، از فهرست بهتر سود جوید. اگر چه شاید، برخی از فهرستها نیازی به توضیح نداشته باشند؛ ولی این کار فی‌نفسه ضرری ندارد. کافی است در ابتدای هر نمایه، چند سطح بعنوان توضیح محتوا و ساختار نمایه گنجانده شود، تا از ایجاد هر گونه سوال و بروز ابهامی در ذهن استفاده کننده جلوگیری گردد.

نتیجه:

با بررسی‌ای اجمالی، به این نتیجه می‌رسیم که مجموعاً پنج شماره فصلنامه به شکل مطلوبی انتشار یافته است و لازم است مسوولان نشریه در همین مسیر حرکت کنند تا بتدریج، نشریه جای خود را در دانشگاههای کشور باز کند و مورد استفاده همه علاقه‌مندان قرار گیرد.

مسلماً با افزایش مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا در دانشگاهها، حجم پایان نامه‌ها افزایش می‌یابد، و برای ذخیره و بازیابی و اشاعه اطلاعات آنها، باید برنامه‌ای منطبق با شرایط زمانی در دست داشت و گرنه امکان دارد، انتشار نشریه مزبور با مشکل روبه‌رو شود.

لذا تقویت "مرکز اطلاعات و مدارك علمی ایران" از جهت مالی و نیروی انسانی ماهر ضروریست، و شایسته است در راستای جلب همکاری دانشگاهها با این مرکز نیز اقداماتی صورت پذیرد.

از دیدگاه کلی، بهتر است "مرکز اطلاعات و مذاکرات علمی ایران" همچنین در جهت چکیده‌نویسی و یا حداقل فهرست کردن و نمایه سازی پایان نامه‌هایی که طی سالهای گذشته تهیه شده‌اند، برنامه‌ریزیهای لازم را به عمل آورد. ضمناً در این راستا، تهیه فهرستی جامع از پایان نامه‌های در دست نگارش نیز، از زمره اقدامات درخور خواهد بود. بدیهی است انجام چنین طرحی، هزینه و زمان زیادی بخود اختصاص خواهد داد؛ اما حاصل آن به عنوان تنها منبع با ارزش و گویا _ در زمینه پایان نامه‌های تحصیلی کشور _ برای همیشه باقی خواهد ماند.

بهر حال، نگارنده به سهم خود برای همه مسوولان و همکاران "مرکز اطلاعات و مدارك علمي ايران" آروزي موفقیت دارد و امیدوار است، این مرکز در آینده با انتشار آثاري دیگر، سبب شود به پایان نامه‌هاي تحصيلي اهمیت بیشتری داده شود

[۱]. پس از تهیه این گزارش نیز، همواره در آغاز هر فصل، شماره جدیدی از "چکیده پایان نامه‌هاي ايران (دکتر و کارشناس ارشد)" انتشار یافته است. توضیح اینکه، در زمستان ۱۳۷۴، دوازدهمین شماره این فصلنامه منتشر گردیده. (اطلاعرسانی)

[۲] چارلز سوزل، کانیهای جهان، ترجمه محمود بهزاد، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست و مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۰، ص ۳-۶.

[۳] عبدالکریم قریب، فرهنگ زمین شناسی، ارومیه: انزل، ۱۳۶۶، ص ۱۳۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی